

OPPONENSI VÉLEMÉNY

DR. BOÓC ÁDÁM

Felelősség és immunitás a választottbíráskodásban mint alternatív vitarendezési eljárásban. Jogösszehasonlító elemzés

című MTA Doktori értekezéséről

Tartalomjegyzék

1. Általános keretek	1
2. A témaválasztás nehézségei és kockázatai	3
3. A doktori értekezés vizsgálata	5
4. Összegzés	14

1. Általános keretek

Az alternatív vitarendezési eljárások között a választottbíráskodás kiemelkedő szerepet tölt be, mivel számos olyan előnyt kínál, mint a gyorsabb eljárásrend, a szakértői döntéshozatal lehetősége, a rugalmasság és a titkosság. Ebben az összefüggésben a felelősség és az immunitás kérdése rendkívül fontos, hiszen ezek az intézmények biztosítják az eljárás integritását, a résztvevők bizalmát, a visszaélések megelőzését vagy szankcionálását.

A választottbíráskodás, mint alternatív vitarendezési módszer, azon felek közötti konfliktusok rendezését szolgálja, akik előre, írásban megállapodnak abban, hogy esetleges jogvitáik rendezését nem a bíróságon, hanem semleges, általában szakértői jellegű testület előtt intézik. Az eljárás legfőbb előnyei között szerepel a rugalmasság (az eljárási szabályokat gyakran a felek igényeihez és a vita természetéhez igazítják), a sebesség és a hatékonyság (az eljárások általában gyorsabban lezárhatók, mint a hagyományos bírósági eljárások), a titkosság (a választottbíráskodás folyamata és az ítéletek általában nem nyilvánosak, ami különösen fontos egyes üzleti viták esetében), a szakértelem (az arbitrációs panel tagjai gyakran olyan szakemberek, akik a vita tárgyát képező területen szerzett mélyreható tapasztalattal rendelkeznek). Ezen előnyök

azonban csak akkor érvényesülnek, ha az eljárás keretein belül megfelelően rendezik a felelősség és az immunitás kérdéseit, melyek a tisztességes és megbízható eljárást szolgáló alapvető jogi garanciák.

A felelősség a jogrend egyik alapelve, amely megköveteli, hogy az eljárásban részt vevő felek – beleértve az választottbírókat is – kötelesek gondossággal, pártatlanul és az előre meghatározott szabályok betartásával eljárni. A választottbíráskodásban ez azt jelenti, hogy a választottbíróknak kötelességük a döntéshozatal során a szakmai és etikai normáknak megfelelően gyakorolni feladatukat. Amennyiben az választottbírók elhanyagolják feladataikat, részrehajlást vagy gondatlanságot mutatnak, ez a választottbíráskodásba fektetett bizalmat ingatja meg, és ezt ellensúlyozni megfelelő, elsősorban preventív szerepet betöltő felelősségi szabályok szükségesek. Ezért a választottbíráskodási szabályzatok és az választottbíróvási szerződések/kikötések is tartalmazhatnak olyan rendelkezéseket, amelyek pontosan meghatározzák, milyen esetekben lehet felelősségre vonni az választottbírókat, illetve milyen jogkövetkezményekkel járnak az eljárási hibák vagy visszaélések. A felelősség biztosítja a tisztességes eljárást. A felelősségre vonásra vonatkozó szabályok lehetővé teszik, hogy a felek bízzanak abban, hogy a választottbírók döntései az eljárás integritását is szolgálják.

Amennyiben a választottbíróvási határozatban eljárási hiba vagy részrehajlás esete áll fenn, a felelősségi szabályok biztosítják, hogy az érintett fél számára legyen lehetőség a határozat bíróvási kontrolljára, megsemmisítésére. A felelősségi keretek arra ösztönzik az választottbírókat, hogy alaposan és körültekintően járjanak el, így hozzájárulva a döntéshozatal minőségének fenntartásához.

A kérdésnek azonban a másik oldala is létezik: az immunitás. A szoros összefüggés miatt a dolgozat témaválasztása dicséretes, a két intézmény együttes vizsgálata szerencsés választás. Az immunitás alapvetően azt jelenti, hogy a választottbírók bizonyos körülmények között mentesülnek a polgári vagy büntetőjogi felelősség alól.

Ez több okból is fontos. Az első a függetlenség védelme. A választottbíróknak olyan döntéseket kell hozniuk, amelyek a függetlenség, pártatlanság, befolyásmentesség elvein alapulnak. Az immunitás védelmet nyújt számukra az olyan peres eljárások ellen, amelyek esetleg a döntéseikből eredő későbbi viták miatt indulnának meg. Ez lehetővé teszi, hogy rájuk nehezedő nyomás nélkül, külső befolyásoltság nélkül járjanak el. A második a jogi kockázatok mérséklése. Ha a választottbíróknak állandó fenyegetés lenne az, hogy döntéseik miatt személyesen felelniük kell, akkor a függetlenségük mértéke csökkenne, és nem a jogi igazság felderítése, hanem a felelősségre vonás elkerülése lenne a pszichológiai háttere a döntéseiknek. A harmadik probléma az állam közvetlen vagy közvetett, félként történő részvétele bizonyos választottbíróvási eljárásokban. Például egyes nemzetközi választottbíráskodási eljárásokban államok vagy állami

tulajdonban lévő vállalatok gyakran érintettek, amely az immunitás szükségességének is különös jelentőséget ad.

És itt érkezünk el a vizsgált téma és az opponált dolgozat kulcskérdéshez: hogyan lehet a felelősség és immunitás közötti egyensúlyt helyesen beállítani. Az immunitás nem jelentheti azt, hogy a választottbírók teljes körű felelősségmentességet élveznének. A jól kidolgozott választottbíráskodási szabályrendszerben egyensúlyt kell teremteni az immunitás és a felelősség között. Az immunitásnak olyan mértékűnek kell lennie, hogy védje a választottbírókat a felesleges jogi behatásoktól, ugyanakkor ne teremtsen azt a benyomást, hogy a hibás vagy részrehajló döntések következmények nélkül maradnak. Ha a választottbírók súlyosan megszegik kötelességeiket (például szándékos visszaélés vagy súlyos gondatlanság esetén), az immunitási védelem korlátozható és korlátozandó, és a feleknek biztosítani kell a lehetőséget tényleges jogorvoslati eljárások megindítására. Ez az egyensúly kulcsfontosságú, mert csak így biztosítható, hogy a választottbíráskodás ne váljon egyoldalúan sem az választottbírók, sem a felek érdekeivel ellentétesé.

Nem csak a választottbíráskodás állami vagy privát szervezeti normák révén történő szabályozása, hanem választottbíráskodási kikötések/szerződések is szerepet játszhatnak a felelősség-immunitás egyensúly kialakításában. A választottbíráskodásra vonatkozó megállapodásokban a felek előre megszabhatják vagy részletezhetik a felelősség és az immunitás feltételeit. Itt merül fel a kógencia és diszpozitivitás kérdése: hogyan alkalmazhatók a felelősség általános szabályai és mennyiben szükséges a választottbíráskodásra vonatkozóan sajátos, részletező felelősségi szabályokat lefektetni. A dolgozat a második megoldás mellett foglal állást.

2. A témaválasztás nehézségei és kockázatai

Boóc Ádám témaválasztása azonban kockázatos is. A témakör – a választottbíráskodásban megjelenő felelősség és immunitás kérdése – kutatása során számos nehézség megjelenik. Kifejezetten magyar vonatkozásban felmerül a téma gyakorlati súlyának kérdése, és általánosan is kérdés az újdonságok leszögezésének korlátolt lehetősége.

Az egyik legnagyobb nehézség a választottbíráskodások komplex rendszerének megértése és értelmezése. A választottbíráskodás ugyanis nem egyetlen homogén eljárási forma, hanem eltérő tartalmú és részletszabályokra épülő nemzeti és nemzetközi eljárások gyűjtőneve. A felelősség és immunitás kérdését vizsgálva számos jogrendszer, illetve nemzetközi és nemzeti szabályrendszer megközelítésmódja fontos részletekben

eltérhet egymástól. Ez a heterogenitás nemcsak a precíz elméleti koncepció kidolgozását nehezíti meg, hanem a gyakorlati alkalmazásuk vizsgálatát is.

A kutatás során felmerülő másik jelentős kihívás a releváns forrásanyagok és adatbázisok hozzáférhetőségének korlátozottsága. A választottbíráskodási eljárások gyakran zárt, bizalmas keretek között zajlanak, így a részletes döntéshozatali folyamatokról, az választottbírók viselkedéséről és a konkrét esetek jogi elemzéséről szóló legfontosabb és legérdekesebb anyagok nem mindig állnak nyilvánosan rendelkezésre. Ez akadályozhatja a témában rejlő újdonságok részletes feltárását, hiszen az esetleges innovatív megoldások és a felelősség, illetve immunitás gyakorlati alkalmazásának finom részletei gyakran nem elérhetőek. Ezen túlmenően a nyilvános peres dokumentumok és a bírósági ítéletek általában nem fedik le a választottbíráskodás teljes spektrumát, így az empirikus kutatás eszköztára korlátozott lehet, ami a kutatás eredményeinek megbízhatóságát és teljességét is befolyásolja.

A definíciók és fogalmi értelmezések terén is akadnak nehézségek. A szerző maga is elismeri, hogy a kontinentális és common law jogrendszerek közötti különbségek megnehezítik az egységes fogalomalkotást és elméletalkotást. A felelősség és immunitás fogalmai a különböző jogrendszerekben eltérő jelentéssel bírhatnak, és gyakran nem egyértelmű, hogy adott döntéshozatali aktus esetében milyen felelősségről, illetve milyen hatókörű immunitásról lehet beszélni. Ez a fogalmi homályosság a kutatási eredmények érvényességét és összehasonlíthatóságát is veszélyezteti. A koncepciók közötti átfedések és esetleges ellentmondások rendszerszintű vizsgálata jelentős intellektuális erőfeszítést követel meg, és a kutató számára nehézséget jelenthet olyan átfogó modell kidolgozása, amely adott nemzeti jog keretét túllépve minden releváns aspektust kielégítő módon képes megvilágítani a felelősség és immunitás kérdését a választottbíráskodásban.

A kutatás kockázatai között szerepel az is, hogy az újdonság leszögezése – azaz a témában eddig nem tárgyalt, vagy csak részben ismertett aspektusok feltárása – nehezen elkülöníthető a már meglévő szakirodalmi és joggyakorlatban megjelenő ismeretanyagtól. A választottbírói eljárásokkal kapcsolatos széleskörű szakirodalom, valamint az elmúlt évtizedek során kialakult gyakorlati megoldások miatt a kutató számára komoly kihívást jelenthet annak megállapítása, hogy hol található a valódi innováció, és milyen mértékben járul hozzá az új megközelítés a terület elméleti és gyakorlati fejlődéséhez. Emellett a jogi és gyakorlati újdonságok feltárása során fennáll annak a kockázata, hogy a kutatás egyes eredményeit nehéz lesz nemzetközi kontextusban általánosítani, mivel a különböző országok választottbírói rendszerei és a párhuzamosan létező nemzetközi választottbírói rendszerek közötti eltérések miatt a helyi gyakorlatok és realitások jelentősen különbözhetnek egymástól.

Az újdonság leszögezésének korlátolt lehetőségei között szerepel az is, hogy a választottbíráskodásban alkalmazott immunitási szabályok és felelősségi elvek már egy viszonylag kiforrott területet alkotnak, ahol a legismertebb nemzetközi szabályozások révén már kialakult egyfajta konszenzus. Ez azt jelenti, hogy bár mindig van lehetőség új aspektusok megvilágítására – például az újonnan felmerülő technológiai kihívások, a digitalizáció vagy a globális gazdasági változások tükrében –, az ilyen irányú kutatások esetében a már meglévő irodalom és gyakorlat erős referenciaként szolgál, ami nehezítheti a valódi újdonság mértékének meghatározását. A kutató számára ez azt is jelenti, hogy az innovációra törekvő elemzéseknek nemcsak a meglévő megközelítéseket kell kritikusan újraértékelniük, hanem teljesen új dimenziókat is be kell vonniuk a vitába, ami jelentős elméleti és gyakorlati kockázatokkal járhat.

Ez a keretrendszer szolgálhat Boóc Ádám MTA doktori értekezésének vizsgálatához alapul.

3. A doktori értekezés vizsgálata

1. A dolgozat első fejezete bevezetésként és problémafelvetésként mutatja be a választottbírói felelősség és immunitás témakörét, különös tekintettel a római jogban megjelenő „előfutár”-fogalmakra. Az elvi kiindulópontot René David és Kecskés László megállapításai képezik, akik a jogösszehasonlítás fontosságára hívják fel a figyelmet, különösen a hazai jog fejlesztésének és a nemzetközi kapcsolatok előmozdításának szempontjából. A dolgozat célja, hogy a választottbíráskodási immunitás és felelősség komplex kérdését – mely több nemzetközi megoldásban is nyilvánvalóan eltérő – összehasonlítsa, miközben a modern szabályozás mellett a római jogban kialakult *receptum arbitrii* és *compromissum* intézményét mutatja be. A fejezet részletesen ismerteti az *arbiter* (választottbíró) etimológiáját, a római jogi forrásokat, a *receptum arbitrii* szerepét az elfogadás és a felelősségvállalás „eszközeként”, valamint a *compromissum* – azaz a felek által kötött választottbírói megállapodás – jogi jelentőségét. Ezen felül a fejezet rávilágít arra, hogy a római jogból eredő alapelvek milyen hatással vannak a modern választottbíráskodási gyakorlatra. A fejezet egyik legnagyobb értéke az alapos, széleskörű irodalmi háttér bemutatása, mely révén a szerző képes kontextusba helyezni a választottbírói felelősség és immunitás kérdését. A római jogi forrásokra épülő részletes tárgyalás jó történeti alapot teremt, és megfelelően alátámasztja azt az elképzelést, hogy a modern választottbíráskodási szabályozás alapjai mélyen gyökereznek az ókori jogrendszerben. Az interdiszciplinaritás, mely a jogtörténeti, filozófiai és összehasonlító jogi megközelítéseket egyaránt integrálja, különösen értékesé

teszi a fejezetet, hiszen ez segít megvilágítani a választottbírói felelősség komplex természetét és annak evolúcióját a különböző jogrendszerekben.

2. Ugyanakkor a fejezet néhány szempontból hiányosságokkal is küzd. Bár a római jogi alapok bemutatása megfelelően részletes, nem mindig derül ki egyértelműen, hogyan kapcsolódnak ezek a történelmi megállapítások a mai választottbíráskodási gyakorlat konkrét problémáihoz és megoldási javaslataihoz, illetve az sem, hogy a római történelmi előképek elemzésének kizárólagossága vajon azt is jelenti-e, hogy a jogfejlődés más momentumai nem relevánsak a vizsgált téma szempontjából. Történelmi megközelítésben talán hasznos lett volna a bírói felelősség és immunitás elemzése is (ez kérdés a dolgozat bizonyos részeiben viszont megjelenik). Az elméleti megközelítések – bár gazdag irodalmi hivatkozásokkal alátámasztottak – nem kapnak kellően kritikai színezetet; hiányzik a világos szintézis, amely megmutatná, hogy a különböző elméletek közül melyek bizonyulnak a leghasznosabbnak a modern szabályozás szempontjából. A szerző a választottbírói immunitás kérdését is tárgyalja, de a kockázatok, például az immunitás esetleges felelőtlen magatartásra való bátorítása, csak vázlatosan kerülnek említésre. Ilyen szempontból elmarad a részletesebb elemzés, hogy miként lehetne az immunitást úgy kialakítani, hogy az egyszerre biztosítsa a bírói függetlenséget, de ki is zárja a mulasztást vagy visszaélést.
3. A második fejezet a választottbírók elleni felelősségre vonási kérdéskörben alkalmazandó jog kérdéseket járja körül, különös tekintettel az anyagi jog kiválasztására nemzetközi környezetben. A szöveg első részében – az „elméleti előkérdések” alatt – felvetődik, hogy a választottbírók felelősségének megállapításakor mely tényezők (például a választottbíró üzleti tevékenységének székhelye, lakóhelye vagy a választottbíráskodás helye) határozzák meg az alkalmazandó anyagi jogot. A szöveg kiterjed az online eljárások, például a COVID-19 pandémia kapcsán felmerült problémákra is, amelyek az online választottbíráskodás helyszínének meghatározásával és a választottbíráskodási székhely kérdésével foglalkoznak. Ezt követően a fejezet az Európai Unió nemzetközi magánjogának keretein belül vizsgálja a választottbírói szerződésre, illetve a kontraktuális felelősségre alkalmazandó jogot, illetve a szerződésen kívüli (deliktuális) felelősségre vonatkozó szabályokat kiemelve a prekontraktuális kötelezettségeket (*culpa in contrahendo*). A dolgozat a különböző kollíziós szabályokat, illetve a választottbíráskodás helyszínének, a választottbíró lakóhelyének vagy az üzleti tevékenység székhelyének szerepét alaposan elemzi. A kérdéssel behatóan foglalkozó szakértők, mint Pierre A. Karrer, Christian Hausmaninger, Susan D. Franck, Dario Alessi, Emilia Onyema és Yagmur Hortoglu hivatkozásai segítik a tárgykör komplexitásának megvilágítását, és a nemzetközi jogi környezet sokszínűségét is bemutatják. A fejezet nemcsak a hagyományos jogi érvekre támaszkodik, hanem a modern online választottbíráskodás kihívásait, is részletezi. A szerző által felvetett játékelméleti megközelítés innovatív módon

próbálja megmagyarázni, hogy a több nemzetiségű választottbírók közötti versengés milyen hatásokkal járhat, és hogy ez milyen következményekkel hat ki az eljárás eredményességére, a határozathozatal függetlenségére.

4. Bár a dolgozat számos elméleti kérdést tisztáz, nem mindig sikerül világos szintézist kialakítani a különböző nézetek között. Nem egyértelmű, hogy a szerző melyik megközelítést tartja a leginkább alkalmazhatónak a modern választottbíráskodási gyakorlatban, illetve hogyan lehetne a különböző elméleteket egységes rendszerbe összehangolni. Nem kerül mélyrehatóan kifejtésre, hogyan lehetne a virtuális eljárások során az alkalmazandó jogi kérdéseket egységesen rendezni, illetve milyen új modell vagy szabályozási megoldás segítené a jogalkotást e területen. A dolgozat említi néhány problémát az európai és az amerikai jogrendszerből, de kevésbé tér ki arra, hogy egy esetlegesen összehasonlító módon hogyan lehetne más, kevésbé képviselt (például ázsiai) jogrendszerek tapasztalatait is beépíteni a választottbírói felelősség szabályozásába. Ez az összehasonlító megközelítés potenciálisan új perspektívákat és innovatív megoldásokat hozhatna. A játékelmélet alkalmazása érdekes újdonságnak tűnik, a szövegben ez a rész csak felületesen jelenik meg. Talán érdekes lett volna részletesebb elemzés arról, hogy a választottbírók közötti nem kooperatív viselkedés milyen konkrét következményekkel járhat, illetve milyen módon lehetne a Nash-egyensúlyt vagy más játékelméleti koncepciókat integrálni a felelősség kérdésének gyakorlati rendezésébe. Így ez a rész kicsit „kilóg” a dolgozatból.
5. A dolgozat harmadik fejezete a *common law* jogrendszerű államok jogát és gyakorlatát vizsgálja, különösen az Egyesült Államokban, Angliában, valamint néhány további angolszász típusú jogrendszerű országban. A bevezetésben hangsúlyozza, hogy az immunitás gyökerei a választottbírói feladat eredetéből és a bírói szerephez hasonló, közrendi védelmi mechanizmusokból származnak, így a *common law* országokban a választottbírók általában abszolút immunitással rendelkeznek. Az USA-ra vonatkozó elemzést részletességét az elérhető szakirodalom is minden bizonnyal indokolja és ennek köszönhetően válok a dolgozat egyik legerősebb részévé. A dolgozat kiemeli az USA és az európai, illetve az angolszász jogrendszerek közötti kulturális és gyakorlati különbségeket, megvilágítva, hogy az immunitás mögött nem csupán eltérő jogelvek, hanem társadalmi és intézményi meggyőződések is állnak. Az USA-ban felmerült jogesetek részletes, széleskörű ismertetése hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó megértse az immunitás gyakorlati megvalósulását és az ebből eredő vitákat.
6. A fejezet néha túlzásúlnak és szerkezetileg nehezen követhetőnek tűnik. Az abszolút immunitással szemben felkínált minősített immunitás fogalmának precíz kifejtését, az abszolút immunitástól való eltérés lényegének meghatározását is hiányolom a fejezetből (később ez a kérdés pontosabb kifejtésre kerül). Az angol és amerikai jogrendszer közötti eltérések kiemelése

fontos, azonban az olvasó számára hasznos lett volna, ha a dolgozat további összehasonlító elemzést nyújt a többi *common law* ország – például Kanada – tapasztalatairól, így még szélesebb képet adva a választottbírói immunitás globális alakulásáról. A különböző nézőpontok közötti szintézis hiánya, valamint a gyakorlati és empirikus hatások alaposabb vizsgálatának elmulasztása tükröz hiányosságokat.

7. A *common law* országok elemzése után természetesen következik egyes kontinentális jogrendszerű országok vizsgálata. A Németországról szóló fejezet elején a szerző történeti előzményeken keresztül mutatja be, hogyan jelent meg a választottbíráskodás a 19. század közepén, amikor a kereskedelmi és ipari élet igényelte a gyors és hatékony vitarendezést. A 20. század eleji német elméletek szerint a választottbírói pozíciót nem kizárólag szerződéses viszonyként, hanem magánhivatali jellegűnek tekintették, ugyanakkor a későbbi szabályozás (pl. a 1998-as választottbírói törvény) szerint a szerződéses jelleg dominál, és a felelősséget alapvetően szerződésszegés – például késedelem, indokolatlan lemondás, titoktartás megsértése – miatt lehet megállapítani. Ausztria esetében a szerző ismerteti a választottbírói eljárás hosszú hagyományát, a polgári perrendtartás (ZPO) fejlődését, valamint az 1983-as reformok és 2006-os módosítások szerepét. A választottbírók felelőssége – bár a gyakorlatban ritkán érvényesül – a szerződéses viszonyra támaszkodva szabályozható, illetve kölcsönös tárgyalás útján el is lehet térni az általános szabályoktól. A francia rész több elméleti irányzatot ismertet: a 19. századi megbízási jogviszonyról szóló megközelítéstől a későbbi, tágabb kontraktuális megközelítés felé történő elmozdulásig. A francia esetjogban a választottbíró szerződéses felelőssége egyaránt magában foglalja az ítélet meghozatalára vonatkozó eredménykötelezettséget és a személyes kötelezéseket, bár a bírókra vonatkozó immunitás megközelítése eltér az angolszász rendszertől. Svájci, spanyol, argentin szabályozás viszonylag részletes elemzését követően utalásszerűen, kitekintő jelleggel a portugál és a román jogra vonatkozóan is tartalmaz leírást. A fejezet történeti és hatályos jogot egyaránt elemez.
8. A fejezet nagyon sok országra és jogrendszerre kiterjed, ami a széles körű megértést segítheti, de az egyes rendszerek közötti jelentős vagy kisebb különbségek összehasonlítása és szintézise néha nehezen követhető. A dolgozat részletesen ismerteti a választottbírói felelősség különböző megközelítéseit, a különböző elméletek közötti kapcsolódási pontok, illetve azok összehasonlító értékelése nem mindig kap kellő hangsúlyt. Átfogóbb, összehangoló jellegű vizsgálati keretrendszer felállítása pontosabb választ megfogalmazását tette volna lehetővé arra a kérdésre, hogy miképpen viszonyul egymáshoz például a választottbírói szerződéses felelősség, a közjogi megközelítés és a deliktuális felelősség a különböző országokban. Rengeteg jogesetet mutat be a fejezet, a gyakorlati következmények – például az, hogy a választottbírói felelősség hogyan

befolyásolja az eljárás végrehajthatóságát, vagy hogyan rendeződik a felek közötti kockázat – kevésbé kap hangsúlyt.

9. A dolgozat másik központi súlyú fejezete a magyar szabályozás történetét és jelenét vizsgálja. A fejezet részletesen ismerteti a választottbírói felelősség történeti fejlődését a magyar jogban, különös tekintettel a 19. századi szabályokra (1869. és 1871. évi törvények, valamint a Plósz-féle Pp.) és azok hatására a későbbi jogfejlődésben. Ez jól mutatja a jogfejlődés folytonosságát. A szerző részletesen bemutatja a különböző felelősségi formákat (szerződéses felelősség, deliktuális felelősség, büntetőjogi vonatkozások) és ezek gyakorlati alkalmazását, valamint hivatkozik releváns bírósági döntésekre, amelyek segítségével a felelősség megállapításának feltételei is feltérképezhetők. A 19. századi magyar magánjog számos ma is releváns szabályt tartalmazott a bírói és közvetetten a választottbírói felelősség tekintetében, amelyek elemzése megfelelően részletes. A választottbírói felelősségre irányadó hatályos magyar szabályozás és a vonatkozó bírói gyakorlat áttekintése a fejezet központi jelentőségű részét képezi. A Vbt. 57. § (3) bekezdése szerint „az állandó választottbíróóság szabályzata, vagy eseti választottbíráskodás esetén a választottbíróisági tanács és a felek megállapodása kizárhatja vagy korlátozhatja az állandó választottbíróóság, a választottbíróisági tanács és a választottbírók felelősségét, kivéve a szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő károkozásért való felelősséget.” Ez a szabályozás a korábbi szerződészegési felelősségre vonatkozó normákat kívánta modernizálni, ugyanakkor hivatkozik arra, hogy a felelősség kizárása csak a normális körülmények között érvényesíthető, és a felek által kötött szerződés keretében kell megállapítani. A történeti szabályozás (pl. 1871. évi VIII. tc. és a Plósz-féle Pp.) szerint a választottbíró büntető- és polgári felelőssége is meghatározott volt. A modern joggyakorlatban a kérdés, hogy a felelősségkizáró rendelkezések a prekontraktuális, illetve a szerződés létrejötte előtti jogviszonyra alkalmazhatók-e, továbbra is vitatott. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbíróóság szabályzata többek között a késedelmes ítélet meghozatalából eredő választottbírói díj csökkentésére szolgáló mechanizmust is tartalmazza, amely a késedelem mértékétől függően határozza meg a díjlevonást. Ezen rendelkezések célja, hogy ösztönözzék a választottbírókat a határidők betartására, és biztosítsák az eljárás hatékonyságát. Az új szabályozás külön rendelkezik a titoktartás és a különvélemények közzétételének kereteiről, amely a választottbírói testület integritásának megőrzését célozza. A fejezet bemutatja a kapcsolódási pontokat más országok (például az osztrák, német) jogához viszonyítva és nemzetközi szabályok rendszeréhez, és ez segít abban, hogy a magyar szabályozás kontextusba helyezhető legyen.
10. A részletek gazdag tárháza hozzájárul a mélyreható megértéshez, a felelősség és immunitás kérdésén túlmutató, a választottbíráskodás általános történeti kérdéseit érintő részletezés olykor nehezíti a fő témára vonatkozó összkep

áttekintését. A dolgozat érinti azt a vitatott kérdést, hogy a választottbíró felelőssége elsősorban kontraktuális-e, és csak bizonyos esetekben jelenik-e meg a szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség. Bár a szerző több nézőpontot is ismertet, a felelősségi rendszerek integrációja, illetve az elméletben javasolt megoldások közötti eltérések valós, gyakorlati következményei nem mindig világosak.

11. A szerző a három nagy fejezet – a *common law*, a kontinentális és külön a magyar választottbírói felelősségi rendszerek elemzését követően - egy újabb elméleti részt iktatott a dolgozatába. Talán ennek az ideális helye a három fejezet előtt lett volna, vagy a *common law* országokról szóló fejezetbe integrálva. A fejezet rámutat arra, hogy az amerikai tételes jog – amely az abszolút immunitást alkalmazza – számos kritikát kapott, és egyes szerzők szerint szükség lenne a választottbírói felelősség szabályozásának átalakítására. Az UNCITRAL Mintatörvény hiányosságai miatt a nemzetközi szabályozásban is kérdéses, hogyan lehetne egyensúlyt teremteni az választottbírók védelme és a felek jogi érdekeinek biztosítása között. Susan D. Franck hangsúlyozza, hogy sem a korlátlan felelősség, sem az abszolút immunitás nem megfelelő megoldás. Véleménye szerint a választottbírók nem megfelelő szintű immunitása lehetőséget adhat arra, hogy az elégedetlen felek perindítással nyomást gyakoroljanak a választottbírókra, míg az immunitás túlzott mértékben elfedheti a visszaéléseket. Emiatt Franck minősített immunitási rendszert javasol, amely kizárólag a jogellenes, szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő felelősségi esetekben szüntetné meg az immunitást. Christian Hausmaninger szintén az amerikai szabályozás széles immunitását kritizálja, és azt állítja, hogy a választottbírók felelősségét a szerződéses kötelezettségeik szándékos vagy súlyos hanyagság következtében történő megszegése esetén kellene megállapítani – hasonlóan az európai megközelítéshez. Az ő javaslata szintén a minősített immunitás koncepcióját helyezi előtérbe, azaz csak a legalább „manifest disregard of applicable law” esetén vonható felelősségre a választottbíró. Mark Sponseller az amerikai korlátlan immunitástól való elmozdulást szorgalmazza, különösen a kaliforniai törvényhozás tapasztalatai alapján. A javaslata szerint a választottbírói immunitás minősítése – vagyis a "qualified immunity" bevezetése – lehetővé tenné, hogy a választottbírók csak akkor legyenek felelősségre vonhatóak, ha eljárásuk során objektív bizonyíték támasztja alá, hogy rosszhiszemű módon, egyértelműen jogellenesen jártak el. Peter Rutledge szerint az immunitás kérdését a választottbírói szerződésen belül kell szabályozni, azaz a felelősséget alapértelmezett szabályként (*default rule*) kellene érvényesíteni, amennyiben a felek nem fogadják el kifejezetten az immunitást. Ezzel az elmélet gazdasági megközelítést is hordoz: ha a felek nem határoznak meg immunitást, akkor a választottbíró díjába be fog épülni a megfelelő összegű felelősségbiztosítás. Maureen A. Weston komplex,

szintetizáló megközelítést javasol, amely három esetkört különít el, amikor az immunitás nem illeti meg a választottbírókat: ha a választottbíró egyáltalán nem hoz döntést, ha valamely fél „agent”-jeként jár el, vagy ha teljes mértékben a joghatóságán kívül cselekszik. Ő három lehetséges megoldási utat vet fel: a) a *status quo*, azaz az abszolút immunitás fenntartása, b) a választottbírói felelősség szabályozása más, professzionális szolgáltatókhoz hasonlóan, illetve c) törvényi megoldás keretében a minősített immunitás bevezetése. Weston az utóbbit tartja a legígéretesebb megoldásnak, bár kritikusan szemléli annak esetleges visszaélésre adható lehetőségét. Az elméletek közös nevezője, hogy mind a túlzott immunitás, mind a korlátlan felelősség problémákat vet fel. A minősített immunitás modellje – amelyet több szerző is támogat – arra törekszik, hogy egyszerre védje a választottbírók függetlenségét és pártatlanságát, valamint biztosítsa, hogy a szándékos, visszaélészerű vagy súlyos gondatlanság esetén felelősségre vonhatóak legyenek. Azonban a javasolt modellek között jelentős különbségek vannak abban, hogy milyen mértékben és milyen körülmények között vonható ki az immunitás, ami a gyakorlatban nehezen egységesíthető. Az amerikai és a kontinentális jogrendszerek alapvető különbségei miatt az egyes elméletek – például Rutledge megközelítése vagy Weston minősített immunitásra vonatkozó javaslata – eltérő hatékonysággal bírhatnak különböző kontextusokban. Amit ezek a szerzők javasolnak, az Európában alapvetően a hétköznapi realitás. A kontinentális jogrendszerekben a szerződéses felelősség dominánsabb szerepet kap, míg az amerikai esetjogban az immunitás intézménye erősebb. A lényege ennek az eltérésnek, hogy a nemzetközi szabályozás kialakítása során nehéz egységes megoldást találni, amely minden jogrendszer igényeit kielégíti.

12. A javasolt minősített immunitásra épülő rendszer és a szerződéses felelősség alapú megközelítések gyakorlati alkalmazása számos kérdést vet fel. Például hogyan lehet megkülönböztetni a téves jogalkalmazást a szándékos visszaélés esetétől? Ezen kérdések pontos meghatározása nélkül a rendszer gyakorlati működése bizonytalan maradhat, és a szankciók alkalmazása nehezen lesz egységes. Mind Rutledge, mind Weston azt hangsúlyozza, hogy a választottbírói felelősséget alapvetően a felek közötti szerződésnek kell szabályoznia. Bár ez a megközelítés a felek autonómiáját erősíti, a valóságban gyakran kiegyensúlyozatlan tárgyalási erőviszonyok állnak fenn. Ez a tény azt jelenti, hogy a felek nem biztos, hogy valójában megfelelően képesek szabályozni a választottbírói felelősséget.

13. Természetesen kell a dolgozatnak a szakmai felelősségbiztosítás kérdésével is foglalkoznia, azonban ez tulajdonképpen nem is tárgya a kutatásnak, bármennyire is szorosan kapcsolódó kérdés. A felelősségbiztosítási költségek – melyeket a feleknek kell viselniük – ösztönözhetik őket, hogy megpróbálják a követelés benyújtását, mivel a biztosítótársaságok hajlamosak lehetnek inkább rendezni a kártérítési igényeket, mintsem hosszadalmas peres eljárásokba

bocsátkozni. Az elméletek szerint a választottbíró immunitásának mértéke és a felelősségbiztosítás díja között fordított arányosság figyelhető meg: minél alacsonyabb az immunitás (azaz nagyobb a felelősségvállalási kötelezettség), annál magasabb biztosítási díj várható. Varapnickas és Malintoppi kritikája arra mutat rá, hogy a kötelező felelősségbiztosítás gyakorlati terheket róhat a választottbírókra, különösen az olyan piacokon, ahol az ügyszám alacsony. Az önkéntes biztosítás viszont a felek és az választottbírók szerződéses autonómiájára épít, ami azonban lehet, hogy nem biztosítja a szükséges minimális védelmet a felek és a választottbíró számára.

14. Felmerül a kérdés, hogy a különböző biztosítási konstrukciók miként illeszthetők be a választottbíráskodási rendszerbe. Bár a vizsgált szerzők mind az ügyvédi felelősségbiztosítás modelljét javasolják kiindulási pontként, a választottbírói tevékenység specifikus jellemzői miatt önálló, testreszabott konstrukció kialakítása elengedhetetlen, amely azonban még megfelelően kidolgozva. Erre megoldási javaslatot a szerzőtől sem várhatunk el, hiszen ennek az útnak a keresése gyakorlatilag külön dolgot képezne. Viszont ki kell emelni mint érdekes gondolatot, hogy amíg a jogban való tévedésért általában a választottbíró felelőssé nem tehető, a joghatósággal kapcsolatos téves döntésért a szerző szerint a választottbíróknak felelnie kell.
15. A dolgozat végkövetkeztetései szerint a választottbírói felelősség természetét alapvetően a szerződéses (kontraktuális) felelősségi elv határozza meg, de a választottbíráskodás két, egymástól eltérő, de szorosan összefonódó aspektusa – a szerződéses felelősség és a deliktuális felelősség elemei – együttesen kreálnak egyedi (*sui generis*) jogviszonyt a választottbírói tevékenységre. A dolgozat elméleti megközelítése arra mutat, hogy ezért a választottbírói felelősség is sajátos, *sui generis* felelősségi konstrukció, amelynek szabályozását nem csupán a Ptk. általános deliktuális normái alapján lehetne megoldani, hanem szükséges lehet külön, az eljárás jellegét és a választottbíráskodás szerződéses alapjait figyelembe vevő normarendszer kialakítása.
16. A dolgozat részletes szövegjavaslattal él a választottbírói felelősség szabályozására, melynek célja, hogy a jelenlegi szabályrendszerben kialakuljon külön, a választottbírói szerződés sajátosságait tükröző, egyúttal a deliktuális felelősség bizonyos elemeit is integráló, kontraktuális felelősségi rendszer. Ennek a szabályozási koncepciónak a lényegi elemei a következők: a) A választottbíró (legyen az eseti vagy intézményi választottbíráskodás), felelőssége kizárt minden olyan cselekményért, mely a választottbíráskodási eljárással kapcsolatos – kivéve azokat az eseteket, amelyeket a javaslat későbbi bekezdései külön meghatároznak. b) Szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő károk esetén a választottbíró kizárólagosan felel, hasonlóan más szerződéses felelősségi szabályokhoz. c) Függetlenséggel, pártatlansággal kapcsolatos – a szerződés létrejötte előtti, illetve utáni – feltárási kötelezettség megszegése esetén is

felelőssé tehető, az első esetben *a culpain contrahendo* elve, a szerződéskötés után pedig a szerződésszegés szabályai szerint. d) Ha a választottbíró eljárása során késelem alakul ki (például az ítélet meghozatalában), akkor a késelemért a szerződésszegésnek megfelelő felelősséget kell vállalnia. e) Ítélet vagy eljárást befejező határozat elmulasztásával okozott kárt estén a felelősség erre is a szerződéses felelősség szabályai szerint érvényesül. f) Ha a választottbíró által hozott ítélet vagy annak elmulasztása olyan kárt okoz, amelyet nem közvetlenül a felek szenvednek el, hanem harmadik személy, akkor a választottbíró felelőssége a szerződésen kívül eső, deliktuális felelősség szabályai szerint állapítható meg. g) Annak érdekében, hogy a választottbíró által meghozott ítélet – vagy más eljárást lezáró határozat – végrehajtható legyen az érintett államokban, a választottbíró köteles biztosítani, hogy az ítélet a szükséges joghatósági követelményeknek megfeleljen. Ennek hiányában a szerződéses felelősség szabályai szerint felel. h) Az immunitás vonatkozásában a választottbírói szerződés vagy a választottbírói eljárás szabályzata az eljárásban részt vevő felek javára térhet el. A felelősségi szabályok viszont kogens jellegűek. i) Talán túl általánosan, de a javaslat azt is leszögezi, hogy a választottbírói felelősségi szabályok irányadóak a választottbírói intézmény szerveire és az alkalmazásában álló személyekre is.

17. A javaslat alapelve, hogy a választottbírói felelősséget a szerződéses felelősség általános szabályai alapján kell meghatározni, kiegészítve bizonyos deliktuális elemekkel. Fontos, hogy az immunitás nem adjon indokolatlan privilégiumot a választottbírók számára, hiszen a felek – akik a választottbírói szerződés megkötésekor a végrehajtható ítéletet várják – joggal várják el a tisztességes és felelősségteljes döntéshozatalt. A javaslatban szereplő egyes pontok arra irányulnak, hogy a választottbíró személyének és a választottbírói intézménynek a felelősségi körét egyértelműen körül lehessen határolni. Természetes az is, hogy a harmadik személyeket érintő károk esetében a felelősség megállapítása a szerződésen kívüli felelősségre vonatkozó normák szerint történjen, mivel ezek a károk a felek kontraktuális jogviszonyán kívül esnek. A választottbírói ítélet végrehajthatóságára vonatkozóan felelősség kizárólag abban az esetben állapítható meg, ha az ítélet nem felel meg a felek által megkötött szerződéses és a nemzetközi jogi normáknak. A dolgozat végkövetkeztetése tehát azt sugallja, hogy a magyar szabályozásban – figyelembe véve a választottbírói eljárás sajátos, *sui generis* jellegét – szükséges lenne külön, a választottbírói felelősséget egyértelműen meghatározó szabályrendszer kialakítása, amely elsősorban a szerződéses felelősséget veszi alapul, ugyanakkor bizonyos esetekben a deliktuális elemeket is integrálja. Nyilván, ezzel szemben olyan álláspontot is jogosan meg lehet fogalmazni, hogy amennyiben szükséges, a jelenleg hatályos szabályok alapján is ki tudja a bírói gyakorlat munkálni a helyes megoldásokat.

18. Végző soron a szerző célja, hogy a magyar jogrendszerben a választottbíráskodás ne csak a választottbírói döntések végrehajthatóságát, hanem az ezekből eredő felelősségi kérdések rendezését is olyan módon biztosítsa, hogy az egyensúly megmaradjon a választottbírói függetlenség és a felek jogainak védelme között. Ez a javaslat tehát arra törekszik, hogy a választottbírói felelősséget önálló, a *sui generis* szerződéses viszony sajátosságait tükröző rendszerbe helyezze, amely egyaránt figyelembe veszi a szerződéses felelősségi normák alkalmazhatóságát és a deliktuális felelősség bizonyos elemeit. Így a magyar szabályozás korszerűsítése és hasznosítható, pozitívként azonosított nemzetközi tapasztalatokkal való összehangolása érdekében javasolja a szerző az új szöveg elfogadását.

4. Összegzés

A dolgozat kétségtelenül értékes. Kritikai megállapításként kisebb belső aránytalanságokat, az összehasonlító vizsgálat vonatkozásában az egységes, egyértelmű kritériumrendszer alkalmazásának a hiányát lehet rögzíteni. A dolgozat viszont széles szakirodalmi forráskör alapján valós problémákat vizsgál, és legitim módon érvel az érdekes, kiegyensúlyozott és összeségében koherens *de lege ferenda* javaslata mellett.

A jogösszehasonlító megközelítés alkalmazása lehetővé teszi a téma átfogó és mélyreható vizsgálatát. A szerző számos ország (pl. USA, Anglia, Franciaország, Németország, Svájc) vonatkozó szabályozását és gyakorlatát elemzi. A munka a római jogi gyökerektől kezdve vizsgálja a témát és gyakorlatilag áthatja a történeti módszer alkalmazása, amely segít megérteni a jelenlegi szabályozások háttérét és fejlődését. A szerző ötvözi az anyagi jogi és eljárásjogi szempontokat is, ami segíti a téma átfogó vizsgálatát. A dolgozat nemcsak elméleti kérdéseket tárgyal, hanem gyakorlati problémákra is reflektál, például a felelősségbiztosítás kérdésére. A szerző konkrét javaslatot tesz a magyar szabályozás fejlesztésére, ami a kutatás gyakorlati hasznosíthatóságát mutatja.

Álláspontom szerint a dolgozat megfelel az MTA doktori fokozat megszerzésével szemben támasztott követelményeknek.

Budapest, 2025. február 13.

Dr. Veress Emőd, D.Sc.
egyetemi tanár